

УДК 343.02(477)

Я.О. ЛАНТІНОВ, канд. юрид. наук,
Харківський національний університет внутрішніх справ

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ ЯК ОБ'ЄКТА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ

Ключові слова: національна безпека; об'єкт кримінально правової охорони

Актуальність дослідження кримінально правових аспектів охорони (забезпечення) національної безпеки України, її визначення як об'єкта злочинних посягань та об'єкта кримінально-правової охорони визначаються необхідністю «абсорбування» численних досліджень цього явища, що відбулися як у суміжних галузях права, так й у неюрідичних галузях науки.

Питання визначення поняття «національна безпека», її ознак, змісту чи структури розглянуті у монографічних чи дисертаційних працях таких дослідників, як О.Ф. Бантишев, О.М. Гончаренко, В.П. Ємельянов, В.А. Ліпкан, Е.М. Лисицин, Г.В. Новицький, В.Г. Пилипчук, Г.П. Ситник, В.Я. Тацій, В.П. Тихий, З.Д. Чуйко, О.В. Шамара та багатьох інших. Метою цієї роботи є порівняння підходів стосовно визначення національної безпеки у різних галузях юридичної науки та здійснення їх аналізу скрізь призму потреб кримінального права. Її новизна полягає у формулюванні поняття національної безпеки України, як об'єкту кримінально правової охорони, з'ясуванні його змісту та встановленні складів злочинів, в яких, в якості об'єкту злочину передбачено національну безпеку.

Як відомо, категорію «національна безпека» відносять до міждисциплінарних [1, с.21] чи інтегративних понять [2, с.108], що використовуються у досить широкому колі наук – юридичних, економічних, математичних, військових, політології, теорії міжнародних

відносин, конфліктології, спеціальних оперативних дисциплінах [3, с.84]. Зрозуміло, що цей перелік не є вичерпним. Відповідно, слід погодитись з тезою, що національна безпека України є багатогранним, багатоаспектним, системним явищем [4, с.4].

«Безпека – це стан захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держави, а також довкілля в різних сферах життєдіяльності від внутрішніх і зовнішніх загроз» - зазначає А.Б. Качинський [5, с.14].

О. Гончаренко та Е. Лисицин, аналізуючи понятійно-термінологічний апарат досліджень системи національної безпеки, визначають національну безпеку як ступінь захищеності національних інтересів, що дозволяє вказувати лише на певний рівень безпечності [6, с.6–7]. О.Ф. Бантишев та О.В. Шамара розуміють під основами національної безпеки – «конституційний, суспільний і державний лад України, її політичну систему, суверенітет, територіальну цілісність і недоторканість, обороноздатність, державну, економічну чи інформаційну безпеку, а також національну безпеку в екологічній і воєнних сферах» [7, с.26].

Наведена дефініція в цілому вірно визначає ознаки основ національної безпеки, проте й не позбавлена окремих недоліків. Так, дослідники вказують серед об'єктів посягання такі явища, як «обороноздатність» і «національну безпеку в воєнній сфері», розуміючи їх як однощаблеві категорії.

В.А. Ліпкан доходить висновку, що національна безпека як динамічний процес являє собою складний процес, в якому виникнення, зміна і знищення безпеки перебувають у діалектичній взаємозалежності – «через це будь-які намагання дати визначення поняттю «національна безпека» хибуватимуть на неповноту» [8, с.50]. Близькі погляди демонструє й З.Д. Чуйко, яка на підставі проведеного аналізу визначає національну безпеку України як «динамічний політико-правовий режим, метою якого є стан убезпеченості національних інтересів від різного роду загроз, що досягається завдяки цілеспрямованій діяльності органів державної влади та інститу-

тів громадянського суспільства з метою гарантування прав людини і основоположних свобод, їх прогресивного розвитку та стабільності конституційного ладу [9, с.139].

Згідно з Законом України «Про основи національної безпеки», національна безпека – це захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання та нейтралізація реальних і потенційних загроз національним інтересам [10].

Дискусійними слід визнати пропозиції О.А. Делінського, який поділяє безпеку на чотири рівні, які він називає підходами: «Перший підхід – національна безпека – передбачає захист основних інтересів конкретної держави. Другий підхід – регіональна безпека – має на увазі наявність найбільш ефективних систем безпеки в рамках конкретних географічних регіонів. Третій підхід – міжнародна безпека – звертає більшу увагу на взаємозв'язок безпеки однієї держави з безпекою інших держав (колективне використання збройної сили, міжнародні інститути і режими безпеки). Четвертий напрямок – глобальна безпека – має всеосяжний характер, відрізняється поліпредметністю та поліоб'єктністю, і включає в себе крім військової безпеки, захист громадянських прав, навколишнього середовища, економічного розвитку і таке інше» [11, с.594].

Не зрозумілим залишається використання дослідником терміну «підхід» у наведеному контексті. На жаль, О.А. Делінському не вдалося додержати тотожність значення терміну «безпека» при визначенні її шаблів (або, як він вказує, «підходів») – якщо при визначенні «першого підходу» автор однозначно вказує на «безпеку чинюсь», то вже при визначенні «четвертого підходу» йдеться про «безпеку від чогось».

Таким чином, слід розрізняти національну безпеку як безпеку нації України, з одного боку, та з іншого боку – окремі її аспекти: безпеку від військово-політичної, екологічної, економічної шкоди тощо.

Цей висновок знаходить підтвердження у поглядах З.Д. Чуйко, яка доводить, що з огляду на те, що життя суспільства і держави розгортається у різних сферах, «національну безпеку потрібно розглядати як сукупність взаємопов'язаних складових, різнорідних за функціональними сферами, які прямо закріплені в першому розділі Основного Закону. Серед них екологічна (ст.16), економічна (ч.1 ст.17), інформаційна (ч.1 ст.17) та державна безпека (ч.3 ст.17). Дослідниця звертає увагу на те, що складові структури національної безпеки за функціональною ознакою мають свою специфіку. Внаслідок впливу різних чинників, залежно від конкретних історичних обставин та чи інша складова може набувати пріоритетного значення. Кожна із них може достатньо яскраво проявлятися у сфері дії іншої, посилюючи або послаблюючи її вплив, однак має свої особливості, які іноді потребують тільки їй притаманних заходів реагування» [9, с.137].

Складність досліджуваного явища та обмеженість дослідницьких методів можуть спровокувати спрощений підхід до з'ясування змісту поняття національної безпеки та породити хибні висновки аналізу законодавчої дефініції – «відповідно до визначення поняття «безпека» термін «національна безпека» включає в себе рівноправними складовими терміни «державна безпека», «суспільна безпека» та «безпека особистості» [12].

Хибність підходу полягає у використанні терміну «рівноправний» до очевидно різнорівневих явищ – людини, з одного боку, та держави і суспільства, з іншого. Крім того, юридично сумнівним є визнання суспільства та держави носіями суб'єктивних прав. Отже, хоча національна безпека України й включає в себе безпеку людини, держави та суспільства, проте ці явища об'єднуються ієрархічно, а не утворюють арифметичну сукупність.

Необхідним є вивчення питання про співвідношення «національної безпеки» з «державною безпекою», «суспільною безпекою» та «безпекою «людини та громадянина».

В.Г. Пилипчук формулює поняття державної безпеки наступним чином – «державна безпека – захищеність державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, економічного, науково-технічного та оборонного потенціалу України від зовнішніх і внутрішніх загроз, розвідувальних, терористичних та інших протиправних посягань спеціальних служб іноземних держав, а також організацій, окремих груп та осіб на життєво важливі інтереси України» [13, с.32–33].

При з'ясуванні співвідношення державної безпеки із національною безпекою, В.Г. Пилипчук досліджує закордонний досвід та зазначає, що, з одного боку, є оптимальним ототожнення «національної безпеки» з «безпекою країни (держави)», а з іншого боку, погоджується з тим, що державна безпека є вищим зрізом національної безпеки і охоплює всі інші види безпеки, виокремлюючи в них свій об'єкт [13, с.34].

У свою чергу, З.Д. Чуйко доходить висновку, що національну безпеку і державну безпеку неприпустимо ототожнювати, а тим більше підміняти національну безпеку державною безпекою, оскільки вони співвідносяться як ціле і частина – «поняття «національна безпека» охоплює значно ширше коло об'єктів, має міждисциплінарний, міжгалузевий характер та дозволяє об'єднати всі відомі види безпеки, які забезпечуються державою» [4, с.14].

Є позиція, що розмежування зазначених явищ слід здійснити на підставі розмежування понять «нація» та «держава». «Одним із головних елементів системи національної безпеки водночас фундаментальним поняттям націобезпекознавства є поняття «нація», зазначає В.А. Ліпкан [8, с.262]. Слід зауважити, що провідні дослідники наголошують на розмежуванні категорій «нація» та «національність», пов'язуючи «національну безпеку» саме з поняттям «нації» [14].

Вирішуючи питання на користь «політичної нації», що повністю узгоджується з Конституцією України [15, с.166], враховуючи численні наукові розробки [16], слід визна-

чити націю України як багатоетнічну спільноту громад, що є джерелом суверенітету та державної влади на території України.

Таким чином, враховуючи наведені вище позиції, слід визнати, що доцільно розрізняти «національну безпеку» у широкому та у вузькому сенсах.

Національна безпека у широкому сенсі – це система «безпек» як усіх складових нації України (ієрархічне поєднання безпеки держави, безпеки недержавних об'єднань (громад) та безпеки фізичних осіб), так і поєднання усіх аспектів безпеки (безпеки військово-політичної, економічної, енергетичної, екологічної, інформаційної тощо). Є підстави вважати, що національна безпека у широкому сенсі співпадає з суспільною безпекою (не плутати з громадською безпекою).

Національна безпека у вузькому сенсі – це вищий, найзагальніший рівень безпеки, який не може бути зведений до жодного з окремих аспектів. Змістом національної безпеки у вузькому сенсі є забезпечення «життя» нації України, її самобутньої життєдіяльності.

Дослідження чинного Кримінального кодексу України (далі – КК) демонструє, що основні склади злочинів, що визначаються за допомогою статей Розділу I Особливої частини – «Злочини проти основ національної безпеки України» в якості основних безпосередніх об'єктів вказують на суспільні відносини, що забезпечують державну безпеку, а не національну безпеку [17]. Втім, зміст ознаки основного безпосереднього об'єкту злочинів передбачених ст.110 КК можливо і полягає у «національній безпеці», оскільки володіння територією є передумовою суверенітету.

Таким чином, категорію «національна безпека» слід розглядати у двох сенсах – широкому та вузькому.

Національна безпека у широкому сенсі співпадає з загальним об'єктом злочинів – суспільною безпекою, і є системою «безпек» як усіх складових нації України (ієрархічне поєднання безпеки держави, безпеки недержавних об'єднань (громад) та безпеки фізичних осіб), так і поєднання усіх аспектів без-

пеки (безпеки військово-політичної, економічної, енергетичної, екологічної, інформаційної тощо).

Національна безпека у вузькому сенсі – ймовірно не є об'єктом кримінально-правової охорони, хоча не виключено, що суспільні відносини, які забезпечують національну безпеку (у вузькому сенсі), є основним безпосереднім об'єктом злочинів, передбачених за допомогою ст.110 КК.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ситник Г. П. Державне управління у сфері забезпечення національної безпеки України: Теорія і практика : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. наук з держ. упр. : спец. 25.00.01 «Теорія та історія державного управління» / Г. П. Ситник ; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – Київ, 2004. – 40 с.
2. Ліпкан В. А. Основи права національної безпеки / В. А. Ліпкан // Право України. – 2009. – № 1. – С. 108–116.
3. Новицький Г. В. Теоретико-правові основи забезпечення національної безпеки України : монографія / Г. В. Новицький. – К. : Інтертехнологія, 2008. – 496 с.
4. Чуйко З. Д. Конституційні основи національної безпеки України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституційне право» / З. Д. Чуйко ; ХНЮА ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2008. – 18 с.
5. Качинський А. Б. Екологічна політика й екологічна безпека України / А.Б. Качинський // Екологічний вісник. – 2006. – № 1 (січень-лютий).
6. Гончаренко О. М. Методологічні засади розробки нової редакції Концепції національної безпеки України / О. М. Гончаренко, Е. М. Лисицин // Національна безпека. – 2001. – Вип. 4. – С. 6–7.
7. Бантишев О. Ф. Кримінальна відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України (проблеми кваліфікації) : монографія / О. Ф. Бантишев, О. В. Шамара. – 2-е вид., перераб. та доп. – К. : Наук.-вид. відділ НА СБ України, 2010. – 168 с.
8. Ліпкан В. А. Теоретичні основи та елементи національної безпеки України : монографія / В. А. Ліпкан. – К. : Текст, 2003. – 600 с.
9. Чуйко З. Д. Питання конституційних засад національної безпеки в Україні / З. Д. Чуйко // Вісник Акад. правових наук України. – 2008. – № 3 (54). – С. 137–139.
10. Закон України «Про основи національної безпеки України» : від 19.06.2003 р. // ВВР України. – 2003. – № 39. – Ст. 351.
11. Делінський О. А. Концептуальні аспекти становлення сучасної системи міжнародної безпеки / О. А. Делінський // Актуальні проблеми держави та права. – 2001. – Вип. 11. – С. 593–598. (Правові проблеми становлення та розвитку сучасної Української держави : матеріали наук. конф.).
12. Сашук Г. Інформаційна безпека в системі забезпечення національної безпеки / Г. Сашук [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://journ.univ.kiev.ua/trk/publikacii/satshuk_publ.php.
13. Пилипчук В. Г. Формування теоретико-правових основ забезпечення державної безпеки України (кінець ХХ – початок ХНІ століття) : монографія / В. Г. Пилипчук. – К. : НКЦ СБ України, 2008. – 256 с.
14. Ситник Г. П. Національна безпека України: теорія і практика : монографія / Г. П. Ситник, В. М. Олуйко, М. П. Вавринчук ; за заг. ред. Г. П. Ситника. – Хмельницький ; К. : Кондор, 2007. – 616 с.
15. Тодика Ю. М. Тлумачення Конституції і законів України: теорія та практика : монографія / Ю. М. Тодика. – Х. : Факт, 2003. – 322 с.
16. Нагорна Л. Поняття «національна ідентичність» і «національна ідея» в українському термінологічному просторі / Л. Нагорна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n=16&c=119>.
17. Лантінов Я. О. Основні склади злочи-

нів : навч. посіб. для самостійної підготовки / | Я. О. Лантінов. – Х. : НТМТ, 2009. – 496 с.

Лантінов Я. О. Щодо визначення національної безпеки України як об'єкта кримінально-правової охорони / Я. О. Лантінов // Форум права. – 2011. – № 1. – С. 570–574 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-1/11jokpo.pdf>

Зроблено порівняльний аналіз сутнісних характеристик категорії «національна безпека». Обґрунтовано концептуальний підхід щодо визначення національної безпеки України як об'єкта кримінально-правової охорони.

Лантингов Я.А. Об определении национальной безопасности Украины как объекта уголовно-правовой охраны

Выполнен сравнительный анализ сущностных характеристик категории «национальная безопасность». Обоснован концептуальный подход относительно определения национальной безопасности как объекта уголовно-правовой охраны.

Lantynov Ja.A. About Definition of National Safety of Ukraine as Object Criminally-Right Protection

The comparative analysis of descriptions of essences of categories «national security» is done. Conceptual approach to determination of national security as criminal law guard object substantiated.

Форум права Форум права Форум права